

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Írja Mihelics Vid

A hit és a hitetlenség problémájának valóságosabb megítélése okából foglalkoztam nemrégiben *Odile Arnold* önvallomásos tanulmányával. Azokról a felismerésekről és lelki élményeiről számolt be ebben az író, amelyek őt a katolikus egyházba visszavezették. Most az érem másik oldalát is szeretném megmutatni *Simone de Beauvoir* útjával, amely az előbbinek fordítottja lett. Két megdondolós késtet erre. Az egyik az, hogy gyakran hangzik el a vád, mintha mi, katolikusok mindig csak a sikereinkről beszélünk, de elhallgatjuk azt, ami ilyen vagy olyan szempontból kedvezőtlen reánk. A másik, hogy Simone de Beauvoir mindenképpen kimagasló alakja a mai francia irodalomnak s ezzel a könyvével is nagy feltűnést keltett mindeütt.

„Mémoires d'une jeune fille rangée“ — ez a címe Simone de Beauvoir legújabb könyvének. Magyarul nem könnyű visszaadni. „Egy fiatal leány emlékei“, de milyen fiatal leány? A „rangée“ jelző azt jelenti ugyan, hogy „rendes“, de megvan az az értelme is, hogy „akit rendbe kívántak szedni“. S hogy a jelen esetben alighanem az utóbbi a helyes, erre kell következtetnem abból, hogy *Xavier Tilliette*, aki az *Études*-ben taglalja a könyvet, „íroniával árnyaltak“ mondja a címet. Ez az ironia szerinte „talán keserű is“, aminek hátterében nyilván az húzódik meg, hogy Simone de Beauvoir egész fejlődése az eredeti környezet és a kapott vagy inkább elviselt nevelés ellenére folyt, mikor is mindig merev szembefordulása „tüzes parázként hullatta fejére a tiltakozásokat és méltatlankodásokat“. Simone de Beauvoir, mint tudjuk, abba a francia burzsoáziába született bele, amelynek azóta ellensége lett, ebből a könyvéből azonban az is kiviláglik, hogy felfogása és magatartása már egészen zsenge korában sem egyezett azzal, amit általában elvártak társadalmi osztályának leányaitól. Mostani műve tehát, amelyben „tapasztalatait kívánja közölni“ és „mindent meg akar mondani“, összhangban marad az előbbiekkal. Vallomás és regény, elbeszélés és elmélkedés szövődik össze benne. Nem különbözik észrevehetőbben a „Meghívott“-tól és a „Mandarinok“-tól, ahol tekintélyes rész az önélet-

rajz, hacsak annyiban nem, hogy ezúttal megjelöli az események időpontját is. S megtaláljuk csirájukban és személyes élményekhez kapcsolatos azokat a tételeket is, amelyekre a bölcselkedő könyvek épültek, mint a „Kétértelműség erkölcstana“ és a „Második nem“. Az Emlékek így csak élesebben emelik ki a többi mű nagyfokú alanyiságát, mert igazolják, hogy egész fejeteikhez, például a „Mandarinok“ elejéhez, az eleven tapasztalás szolgáltatta az anyagot. „Hatalmas regénybe fogtam — írja erről. A hős nő keresztülment összes élményeimen. Ráébredt az igazi életre, összeütközésbe került környezetével, azután végigízlette keservesen a szokásos: cselekvést, szerelmet, tudást. Soha sem ismertem meg e történet végét, mert hiányzott hozzá az idő, s a felelőn elszakadtam tőle.“ A folytatást azonban mégis ismerjük — állapítja meg Tilliette — magának az írónőnek életéből, mert Simone de Beauvoir híven kitarított fiatalkori elképzelései mellett.

Abban természetesen egyet kell értenünk Tilliette-tel, hogy bármilyen őszintén törekszik Simone de Beauvoir a teljes őszinteségre, az ő visszaemlékezései sem igényelhetik az abszolút hitelességet. Kézenfekvő ugyanis, hogy ami a multamat illeti, nem állhatok elő „magában való“ igazsággal, mert a letűnt gyermekésg eseményeit már annak a felnőttnak szemével nézem, aki vé lettem. Simone de Beauvoir sem tehetett mást, mint visszatekintően szerkesztette meg a multját. S az még a kisebb baj — jegyzi meg Tilliette —, hogy ez az újjáteremtés egy korábbi regényíró vetít a kissé elcsodálkozó olvasó elé. Nagyobb baj, hogy Simone de Beauvoir a mai eszének magyarázatait viszi bele az akkori dolgokba. Azzal pedig, hogy a környezetébe tartozó személyeket nem egyszer „vérszopóknak“ tünteti fel, súlyos bírálatot is vonhat magára.

Mindazonáltal a könyv irodalmi értékét „páratlannak“ mondja Tilliette. Simone de Beauvoir újból bebizonyította, hogy az élet bámulatos regényanyag. Akár az otthoni vagy iskolai környezetéről számol be, a falusi vakációkról, serdülő korának álmodozásairól vagy mohó olvasásáról, akár szarkasztikus portréit festi meg csak

ügy kapásból, vagy kedélyének viharos hullámmzásait elemzi, mindig lenyűgözi figyelmünket. Elsőrangú a könyv történeti és anekdotikus érdekessége is, kiváltképp az utolsó fejezetekben, amelyek a Quartier Latin meghitt keretében zajló diákéletet elevenítik fel. Elvégre ahhoz a ragyogó egyetemi évjárathoz tartozott, amelynek Sartre, Merleau-Ponty, Nizan, Aron, Hyppolite és Gandillac voltak a csillagai. S ha több társát költött névvel szerepelteti, ez csak fűti kíváncsiságunkat. „Végül Sartre jött” — hangzik a zárófejezet címe, Sartre jött, az egzisztencialista író és bölcselő, akinek Simone de Beauvoir a felesége lett.

Ami Tilliette szerint rendkívül megkapja az embert, annak a 30—40 évnyi távolságnak a feloldódása, amelyből a szerző a multját szemléli. Az egykori kislány épp úgy magyarázat a mai asszonyra, mint a mai asszony az egykori kislányra. Simone de Beauvoir nem tagadja meg a renitens, minden fegyvelem ellen lázadó, minden tekintély ellen berzenkedő gyermeket. Osztja a duzzogását, megtorlási vágyát, szenvedti a sebeit, macskacsul fenntartja itéletit. Abban a tükörben — mondja Tilliette —, amelyet szondaként bocsát emlékezései mélyére, az akkori és a mai arc között a hasonlóság a szembetűnő, nem az eltérés. Az évek pergésével egyre hevesebb a környezet, a konvenciók, a „tabuk” visszautasítása, egyre hajthatatlanabb a gőg és a büszkeség. A kép azonban, amely kirajzolódik előttünk, mégsem egy zabolátlan és hálátlan teremtésé. Simone de Beauvoir fáradhatatlanul szorgalmas, ismereteket szerezni, tudni és élni — ez minden kívánsága, s nem is annyira dulti és rombolni akar, mint inkább elszakadni és kilépni szeretne. Fiatalsága minden duzzadó erejével valami elérhetetlen abszolútumot kerget. Maga vallja „extremistának” magát: „mindent vagy semmit akartam” — bizonyosságok, becsvágak, szerelmek terén. S van valami szívfájdító a szélsőségeknek ebben a kizárólagosságában és szenvedélyében — írja Tilliette: „Mint egyszerre észlány és érzelmi lény, de átmenet nélkül, mohó tartózkodás és álmódzó korlátok nélkül, Simone de Beauvoir igen korán érzéketlenné bizonyult az értékek egy egész csoportja iránt, amelyet kör-

nyezete eltorzítva kínált neki. Avagy talán azt kell mondanunk, hogy egyébként is képtelen lett volna felismerni ezeket?” Tény mindenestre, hogy a könyv legállhatatosabban visszatérő témája Simone de Beauvoir magatartása, gyermekkorának Istenével szemben, az elvesztése a benne való hitnek. Erre összpontosul az alapvető lázadás is. Voltaképpen Isten problémája fűzi egységbe az emlékeket és ad patetikus hangszlyt is nekik.

Figyelemreméltónak találhatjuk, hogy értelmi motívumoknak csupán másodlagos szerepük volt abban, hogy Simone de Beauvoir búcsút vett a kereszténységtől. A kocka jóval a serdülő kor megszokott válsága előtt eldőlt. Amikor Simone de Beauvoir elolvasta Kant kritikáját, ez már csak megerősítette hitetlenségében, amely akkora már, úgymond, „sziklánál szilárdabb” volt. Az igazság az — állapítja meg Tilliette —, hogy Isten korai elvesztése egybeesett nála az integrális forradalommal, amelyre a felnőttek képmutató és megalkuvó magatartása ösztönözte. A vallást, ezt az akkori hagyományos és meglehetősen szűk vallást, ama mindenség szerves tartozékának látta, amelytől annyira borzadt, s minthogy nemcsak lenézte, de vissza is utasította a nevelési rendszert, amelyben részesítették, Istenben való hite úgy szólván magától omlott össze. Lázadása mindent elvetett, mindent elsöpört. Egy ideig még gondolt Istenre, de csak úgy, mint érzékelhetetlen fantómra, egy merőben érzelmi imádás jóleső tárgyára. Lelkiismerete azonban, amint „merészebbé” vált, egyre kevésbé vállalta a képmutatást, amelyért másokat annyira megrótt, s végül is egy szép napon a „végleges likvidálás” mellett határozott. Alapjában köznapi, sőt gyakori folyamata — szögezi le Tilliette. Itt azonban egy kivételes értelemről van szó, aki minden lépését igazolni iparkodott. Fel kell tehát tételeznünk, hogy a döntő pillanatban valóban nem talált rá arra a támaszpontra, amely sodródását akadályozta volna. Mi, hívők, gondolhatjuk persze azt is, hogy talán éppen a gyóntatószékben juthatott volna hozzá, amelynek elkerüléséről oly hosszasan ír.

Állíthatjuk-e vajon, amit Mauriac ír a „Bloc-Notes”-jában, hogy Simone de Beauvoir kifejezetten akart nem hinni, hogy atheizmus a túlfeszített

góg következménye lenne? — kérdi Tilliette. Szerinte a dolog egyszerűbb is, bonyolultabb is. Nyilvánvaló ugyanis: ahhoz, hogy Simone de Beauvoir felhasználhassa értelmét a megrendült hit védelmére, szükséges lett volna, hogy ez a hit még valóban létezzék. Az igazság itt nagyon úgy fest, hogy Simone de Beauvoir nem törődött jobban a hit lerombolásával sem, mint a megőrzésével. Legalább is ezt a benyomást kelti bennünk a könyv. Nincs okunk kételkedni Simone de Beauvoir őszinteségében, amikor kijelenti, hogy mihelyt egyszer eljutott a hitetlenséghez, nem is ingott meg benne többé. „Egyik éjszaka — írja Simone de Beauvoir — felszólítottam Istent, hogy nyilvánítsa meg magát, ha létezik. Néma maradt s attól kezdve én sem beszéltem soha hozzá. Alapjában nagyon meg voltam elégedve, hogy nem létezik.“

Mi más ez a mi szemünkben, mint merev elzárkózás mindattól, amihez az értelem és az érzelem közvetlenül nem férközhetik hozzá? Akkor is meglepő azonban — mutat rá Tilliette —, különösen nőnél, az a logikai hajthatatlanság, amely egy negatív érvet nyilvánvalóságnak fogad el Isten nem-létezése mellett. Simone de Beauvoir elejti Istent, mint aki „nem nyom semmit a latban“ s aki nélkül nagyon jól meglehetünk s valójában meg is vagyunk. Hallva ezt a magyarázatot — folytatja Tilliette —, nem sok értelme lenne annak, ha a mi szempontunkból a családot és a nevelőket hibáztatnók, még ha közvetve meg is van a felelősségük. A dráma végeredményben Simone de Beauvoir bensejében zajlott le. Uralkodóan „evilági érzülete“, az az írói hivatás, amelyet maga elé tűzött, s mint Tilliette még hozzátézi: a fölényesség és szélsőséges szenvedélyesség, a szív igazi értékeinek foltos látása — mind ez egybeforrott nála az Isten elleni szövétségé.

Emellett azért fájlahatjuk, hogy Simone de Beauvoir jóideig csupa közepszerű katolikussal találkozott, akiknek magartatása sok tekintetben rácsafolt hangzatotott elveikre. Csak utóbb, Robert *Garric* és az általa alapított „szociális csapatok“ körében, majd *Lambert* kisasszony s főleg barátja, *Zaza* oldalán jöhetett össze egy tágranyílt és értelemtől ragyogó katolicizmussal is. Ezek az érintkezé-

sek azonban nem voltak elégségesek és nem is szolgáltak semmire. Alig fodrozták meg Simone de Beauvoir kedélyét. Kimozdíthatatlanul megmaradt a „kedves amorális hölgynek“, ahogyan *Zaza* nevezte. Tény mindenestre, hogy a tanúságtévőiben élő Isten futólag sem tűnt fel előtte annak az abszolút követelménynek, amelynek visszfenyét oly elkeseredetten kuttatta a saját arculatán. Mauriac feltételezéséhez tehát, hogy Simone de Beauvoir szándékosan és tudatosan nem akart hinni, semmiképpen sem csatlakozhatik — írja Tilliette. Amikor Simone de Beauvoir megismerhette egy hiteles kereszténységet is, már túl késő volt számára. Életre ébredése ellentétes irányban haladt, s mindig nehezebb visszazerezni azt az Istent, aki nem elégít ki minket, mint alávetnünk magunkat egy Istennek, aki kényelmetlen nekünk. Megvan a misztériuma az atheizmusnak is, amelyet Simone de Beauvoir „a lelki erősség jegyének“ tekint, bár mindjárt hozzáfűzi: „igaz, csak bizonyos fokig“.

Simone de Beauvoir-nak ez a most idézett fenntartása csupán egyike azoknak az utalásoknak, amelyek elárulják, hogy útja akkor sem és azóta sem a biztonság zökkenő nélkül, s ha nem is az Istennel való küzdelem, nem is a luciferi kacaj. Beleveti magát a szórakozásokba és élvezetekbe, nem mindig stílusosan, s még dühödtebben a munkába, a szellemi felfedezésekbe. Ugyanakkor azonban nagy magányosság telepedik rá. Hontalannak érzi magát. Léte üresnek és hiábavalónak, számkivetésnek és fogásnak tűnik fel előtte. A halál tapasztalása pedig annyira megrémíti, hogy zokogásban tör ki és rádobja magát a kerevet szőnyegére, amely elfojtja jajongását. Ez a „süket szorongás“ az alaptónusa, vagy inkább vezérmotívuma az Emlékeknek. És Simone de Beauvoir javára írjuk, hogy nem leplezi ezt.

Ez a könyv is — akárcsak multkoriban a „Második nem“, amelynek hatalmas tudományos szerelése nehezen palástolja a belső gyötrődést — fájongó könyv. S különösen annak érezzük, ha az ismertető elemzésről léterve a hívő ember szemével és szívével nézzük és figyeljük Simone de Beauvoir vallomásait. Ott, ahol mások — *Maurice Nadeau* vagy *Claude Roy* — a felszabadulás és az önmagára ta-

lálás újjongó örömét emelik ki, mi mintha inkább elnyomott kesergést hallanánk. „Az is lehet persze, hogy tévedünk — ismeri el Tilliette —, mert a rejtélyes tehetőség mimelheti olykor a regített szenvedést.” Viszont ha nem tétélezniök fel, hogy a mi érzésünk a helyes, akkor még kirívóbbá válnék elfogultsága, igazságtalansága és keménysége az emberek és önmaga irányában. Dermesztő például a hidegség, amellyel az első szentáldozáshoz járuló kis Simone-ról emlékezik meg, a misztikus hevületű, istenfélő gyermekről, aki elhatározza: „Kármelita leszek.” Úgy írja le ezt a leánykát, mint tőle teljesen idegen lényt, talán mert az ellágyulást gyöngeségnek tekintené. Holott Simone de Beauvoirban akad bőven emberi melegség is, úgyannyira, hogy könyvének legtündöklőbb lapjait éppen ennek köszönhetjük.

Amikor feidézi meghitt barátnőjének, Elisabeth *Mabilien*nak, vagyis „Zazának” alakját, minden sorából csak úgy árad a gyöngédség, az „édes szomorúság”. Zaza alig 20 éves korában halt meg s egészen megható, hogy emléke egy emberöltő után is változatlan, elvesztésének fájdalma csorbítatlan. Zaza pedig buzgó katolikus volt.

Akik ismerték Zazát, rendkívüli lényt láttak benne. Sugárzott róla az ész, minden iránt érdeklődött, csodálatos érzékkel bírt a természetfölöttiek iránt. Mindezt Simone de Beauvoir írja meg, aki azt is megállapítja, hogy Zaza „Istennek kiszolgáltatott lélek” volt. Közül leveleket, amelyek Zaza ritka és mély benső életéről tanúskodnak. A magyarázatokból azonban, amelyekkel ezeket a leveleket kíséri, arra kell következtetnünk, hogy nem tudta felmérni igazi tartalmukat. Ime Zaza egyik jellegzetes levele:

„Claudel nagy segítség volt nekem s el sem mondhatom, mi mindennel tartozom neki. És hiszek úgy, mint amikor hat éves voltam, sokkal inkább a szívemmel, mint az értelmemmel, és teljesen lemondva az okoskodásról... Hiszen főleg, hogy Isten nagyon felfoghatatlan számunkra és nagyon rejtett, és hogy a hit benne, amelyet ad nekünk, természetfölötti adomány, kegyelem, amelyben fölülről részesülünk... A hit nem hoz kielégülést. A szív békességét épp olyan nehéz elérnie az embernek, ha hisz, mint

ha nem hisz: a hívő helyzete csak, annyiban más, hogy neki megvan a reménye arra, hogy megismeri majd a békességet egy másik életben... A lemondás önmagunkról, a létről és mindenről, a szerzetesek lemondása, akik már erről a világról próbálják megkezdeni a természetfölötti életet, oh, ha tudnád, mennyire kísért engem... De bármilyen legyen az élet, amelyet folytatnom kell, nem tudok úgy haladni benne, mint ti, egész énemmel. Abban a pillanatban is, amikor a legerőteljesebben létezem, ott érzem a számban a semminek az ízét... Túl minden nehézségen és szomorúságon, amely olykor leplezheti, örömet érzek. Nem könnyű élvezni ezt az örömet, nagyon gyakran meg is gátol benne gyöngeségem, de legalább senki más lény nem szükséges hozzá ezen a világon, sőt még magamtól sem függ teljesen. Ez az öröm nem árt senkinek és semminek. Azoknak, akiket szeretek, nem kell nyugtalanzkodniok, nem szokom meg tőlük.”

Különös mélabút lehelnek ezek a sorok — írja Tilliette —, előérzetét a hívásnak, amely a halálban csendül ki, s a lélekbemarkoló vágynak, amely ebben beteljesül. Simone de Beauvoir azonban igyekszik magához hajlítani, magának kisajátítani Zaza tragikus sorsát, mint egy részét az ő ifjúságának. Ámbár jelzi a nyilvánvaló különbségeket, magához húzza Zazát, rávonja a saját útjára és „ugyanazokra a sötétségekre”, hogy jobban kiélezze utána az ellentétet és párhuzamos életük fájdalmas elszakadását. Ahogy ő látja a dolgokat — és őszintesége vitán felüli —, Zaza halála kudarcot pecsételt meg: nem tudta kiszabadítani magát környezetéből, családjából, de nem tudott alkalmazkodni sem hozzájuk, és belepustult ebbe a kettősségbe. Tilliette nem ért egyet ezzel a beállítással, amely még ráillik Jacques-ra, a fél-burzoá fél-bohéem unokaöccsre, akit Simone de Beauvoir szeretni vélt s akinek valóban tragikus sorsát elmeséli nekünk. Zaza azonban más vágású volt.

A könyv az ő halálának elmondásával ér véget. Szivettépő oldal ez. Zazát minden jel szerint agyvelőgyulladás támadta meg, amikor bensőleg már megtörték azok az ellenállások és küzdelmek, amelyeket egy türelmetlen és akadályozott szerelem miatt kellett

elviselnie. Nyolc napon át szenvedte a test és a lélek szörnyű kínjait, vergődve a hánykódás és a háborgás tébolyában. Rettenetes volt. A magas láz révületeiben a bűn gondolata üldözte és képzeldősei csak fokozódtak, amikor szülei megjelentek ágyánál. Az utolsó éjszakán a kimerültség lecsillapította és Zaza rövid időre visszanyerte eszméletét. Megismerte egyik nővérét, amikor az föléje hajolt. Értelmetlen szavakat suttogtak cserepes ajkai. Akkor mondta volna, Simone de Beauvoir szerint, ezeket a végtelen szomorúságú szavakat is, amelyek elszorítják a szívet: „Ne búsuljatok, drága anyám. Minden családban van hulladék: én is az vagyok.” Simone de Beauvoir beszámolóját azonban ki kell egészítenünk — teszi hozzá Tilliette. A halál órájában megadatott Zazának a szellemi világosság: kezét összekulcsolva, a pappal együtt elrebegette lassan a Miatyánkot. Történt 1929. november 25-én.

Mi azonban — írja Tilliette — más szemmel is tudjuk nézni, mint Simone de Beauvoir, ennek a fiatal leánynak a sorsát, a halálát is, amelynek értelmét persze senki sem fejtheti meg, de amelyet bele kell helyezni egy olyan élet távlatába, amely csupa fényesség és odaadás volt. Igen, kérdezné valaki, de miért a borzalmas befejezés csüggesztő vonásai, ez a „sárga és oly sovány, felismerhetetlen arc”? Bernanos jusson eszünkbe — feleli rá Tilliette —, az a katolikus eszme, hogy az emberek nemcsak egymásért hálnak meg, hanem egymás helyett is. Ki tudja, hogy melyik halált vállalta esetleg magára Zaza az ő áldozatkészségében, melyik még hátralevő haláltusa zajlott le az ő megálázó halálának mélyén? Simone de Beauvoir így zárja emlékezéseit:

„Éjszaka gyakran megjelent előttem, egészen sárgán egy rózsaszín főkötő alatt, és szemrehányóan tekintett reám. Együtt harcoltunk mi egy szennyes végzet ellen, amely leselkedett reánk, és sokáig gondoltam, hogy a szabadságomat az ő halálával fizetem meg.”

És ha fordítva van: Zaza vásárolta vissza halálával Simone szabadságát?

*

A tárgyalt problémához kapcsolódóan nem lesz talán haszon nélkül való, ha szólok itt arról a tanulmányról,

amelyet a *Nouvelle Critique*, a francia kommunisták tudományos folyóirata, „A vallásos hit kritikája” címmel tett közzé. Ezt a tanulmányt némi rövidítéssel átvette a nálunk megjelenő *Valóság* is, ami nyilván csak aláhúzza a benne előadottak ideológiai jelentőségét. Érdeklődéssel fogtam tehát olvasásához s érdeklődésem csak fokozódott, amikor több olyan megállapítással találkoztam, amelyekkel részben vagy egészen a vallásos ember is egyet tud érteni. A mi szempontunkból kétségkívül pozitív fejlemény ez, ha visszagondolunk azokra a távoli időkre, amikor a materialista bölcselelők még — ahogyan a tanulmány szerzője, *Michel Verret* megjegyzi — az egy *Holbach* kivételével „a vallásos elképzeléseket az emberi képzelet vagy a butaság véletlen szüleményeinek tartották”.

Magától értetődik, hogy Michel Verret már a dialektikus materializmus alapján állva szemlélődik, s ha tagadja is mind az Isten létezését, mind pedig ebből következően a vallások értelmét, korántsem látja olyan egyszerűnek a kérdést. Dolgozata így számunkra, hívő keresztények számára is fölöttébb tanulságos, mert világosan felsorakoztatja a dialektikus materializmusnak azokat az érveit és tételait, amelyeknek megfontolása, helyesbítése vagy cáfolása egyik legfontosabb belső feladatunk lett napjainkban. Meggyőződésem azonban, hogy felfigyelhet rá a saját oldala is, mert Verret nem leplezi el a még mindig tapasztalható vulgár-materializmusnak azokat a fogyatékosait, amelyeket már *Engels* főképpen a mechanikus felfogásban és a történetellenes beállítottságban jelölt meg.

Nem céлом itt a polémia, már ami a vallásos érzés, az Isten-hit és a keresztény vallás eredetét és kibontakozását illeti. Ezeket a kérdéseket mi amúgyis igyekszünk állandóan felszínen tartani, akárcsak egyházunk korszerű papjai, s a hívőknek, ha nem félnek a szellemi erőfeszítéstől, módjukban van mérlegelni a dolgokat. Inkább azokra a mozzanatokra szeretném helyezni a hangsúlyt, amelyek a mi emberi magatartásunkat az együttélés és a szocialista társadalmi-gazdasági rend építésében való részvétel tekintetében kedvezően befolyásolhatják.

Amit Verret elsősorban kiemel, a dialektikus materializmusnak az az alapvető tétele, hogy „a társadalmi tudat minden formája a társadalmi létben gyökerezik”. Ebből ugyanis észszerűen következik, hogy a vallást és a vallásosságot a dialektikus materializmus szerint sem dönthetik meg egyedül az ideológiai érvelések. Ahhoz meg kell változniok a társadalmi lét formáinak is, és pedig olyan teljességgel és eszményi tökéletességgel, hogy ennek várható időpontjáról az én legjobb tudásom szerint a vezető marxista teoretikusok sem bocsátkoznak jóvendőlésekbe. Verret természetesen bízik abban, hogy a tudatos tervezés nyomán előbb-utóbb megszűnnek azok a társadalmi körülmények, amelyeknek tudati tükrözésében Isten és a vallás is helyet kaphat, tanulmányában azonban ő maga állapítja meg: „A szocialista társadalom nem mentes el-
lentmondásoktól, örökkévaló sem lesz, s paradicsomi vágyakat sem fog kielégíteni.” Igaz, hogy mindjárt hozzáfűzi, hogy eltérően az eddig megismert társadalmi rendszerektől a szocialista társadalomban ezek az ellentmondások nem fejlődhetnek igazi antagonizmusokká, de ha tudomásul is vesszük ezt a tézist, amely általánosan elfogadott a marxista irodalomban, akkor is kérdésesnek tarthatjuk, hogy az ember csupán a földiek körében maradva valaha is kielégíthetné minden boldogság-igényét. Én mindenesetre kételkedem ebben.

Világos, hogy nagyon sarkalatos pont ez, a vitát azonban róla teljességgel meddőnek érzem, mert igazságot úgyszólván csak a messihi jövő tehet közöttünk. Ami az én megítélésem szerint ebben a mi konkrét időnkben sokkal súlyosabban esik latba, a szerzőnek ez a megállapítása: „Őrizkedni kell attól, hogy a vallásról metafizikus, a történelmi körülményektől elvonatkoztatott ítéletet mondjunk, a XVIII. századbéli materialistákhoz hasonlóan.” S még előtte: „Isten kritikájának ki kell zárnia minden szektásságot.

Aki nem érti meg, „hogyan lehet istenben hinni”, az nem érti meg a marxizmust. Az emberek megkülönböztetésének kritériumát (vallásos vagy tudományos) tudatuk formájában, nem pedig létezésük objektív körülményeiben látni, vajon nem idealista gondolkodás-e? A hívőkhoz való viszonyunkban tehát nem az isten-problémának kell előtérbe kerülnie: a menny problémája miatt ne feledkezzünk meg a földi problémákról.”

Okos és józan szavak, amelyeknek megszívlelése rendkívül megkönnyítené a hívő emberek beilleszkedését a kialakuló új életformák közé. Különösen, ha mindenki mindenütt tudomásul veszi, amit Verret a továbbiakban ír: „A szocialista állam nem tagadja meg a létezés jogát más ideológiáktól, hiszen a vallásos eszmék politikai üldözése a szocialista állam gyöngítésével járma.” Mert ahogyan Verret kívánja, mi igenis vállaljuk az eszmei versenyt a saját bölcséletünk és a dialektikus materializmus között, s eszünkbe sem jut, hogy Isten ügyét össztevévesszük a kapitalizmus ügyével.

Verret szerint a hívőknek két kérdésre kell felelniök: „Elfogadják-e, hogy a magántulajdon rendszerét felváltsa a termelés szocialista megszervezése, amelyet korunk megkövetel?... Másrészt elfogadják-e az atheisták létezését és az együttélést velük egy ideológiai versenyben?” Válaszunk nem kétséges: elfogadjuk. Mert ha — Verret szavaival élve — a mennyországot nem is akarják megosztani velünk a marxisták, a földünk közös velük. Egyetértünk abban, hogy „mindnyájan, hívők és atheisták ugyanannak a történelemnek, ugyanannak a nemzetnek fiai vagyunk, ugyanannak a történelem folyamán kialakult közösségnek, amelynek a kultúra egyik kifejezési formája”. S egészen bizonyos, hogy mi, mai katolikusok, nem tagadunk meg semmit, ami a társadalom általános haladását szolgálja.